

administration, the study of the educational institutions documents, the results of the institution external evaluation.

The proposed technique provides a consistent and holistic vision that has become a basic strategy of the educational institution.

Key words: giftedness, intellectually gifted students, university education, educational environment, developing potential, assessment technique.

УДК 159.943

Музика О.Л.

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ПОТРЕБИ І РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Музика О.Л. Екзистенційні потреби і розвиток обдарованої особистості. У статті аналізуються екзистенційні потреби обдарованої особистості: потреба в суб'єктності, в самоідентичності, в сенсі життя.

Екзистенційні потреби є результатом рефлексії, усвідомлення обдарованою особистістю динаміки власних потреб та особистісних цінностей. Моральнісні (етичні) і діяльнісні (здібності) цінності у взаємодії та взаємозв'язках є ресурсом особистісного розвитку. Особистісні цінності виникають у процесі задоволення потреб, а в кінцевому рахунку докорінно змінюють всю потребувану сферу особистості, способи її життєконстрування і самоздійснення.

Ключові слова: обдарована особистість, екзистенційні потреби, потреба в суб'єктності, потреба в самоідентичності, потреба у сенсі життя, особистісні цінності, розвиток.

Музыка А.Л. Экзистенциальные потребности и развитие одаренной личности.

В статье анализируются экзистенциальные потребности одаренной личности: потребность в субъектности, в самоидентичности, в смысле жизни.

Экзистенциальные потребности являются результатом рефлексии, осознания одаренной личностью динамики собственных потребностей и личностных ценностей. Нравственные (этические) и деятельностные (способности) ценности во взаимодействии и взаимосвязях являются ресурсом личностного развития. Личностные ценности возникают в процессе удовлетворения потребностей, а в конечном счете в корне изменяют всю потребностную сферу личности, способы ее жизнеконструирования и самоосуществления.

Ключевые слова: одаренная личность, экзистенциальные потребности, потребность в субъектности, потребность в самоидентичности, потребность в смысле жизни, личностные ценности, развитие.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Екзистенційні потреби є визначальними для діяльності та розвитку обдарованої особистості. Ця група потреб формується в результаті становлення особистості в цілому, а не лише потребової сфери, відображаючи як типологічні (обдарована особистість як окремий психологічний тип), так і

індивідуальні особливості (обдарована особистість як унікальний суб'єкт саморозвитку). Знання про структуру екзистенційних потреб, механізми формування та їх регуляційного впливу можуть мати вагоме практичне значення з огляду на те, що вони займають вищу сходинку в системній ієрархії потребової сфери. Екзистенційні потреби значною мірою впливають на зміст і способи задоволення субординарних потреб. Отже, встановлення закономірностей розвитку екзистенційних потреб, специфічних для обдарованих людей, дозволило б до певної міри контролювати й оптимізувати їх розвиток і конструктивні впливи на потреби нижчих рівнів: у визнанні, у пізнанні, у розвитку здібностей, у творчості.

Останні дослідження і публікації, виділення невирішених питань загальної проблеми, якій присвячується стаття. Поняття екзистенційних потреб прийшло у психологію з філософії і відображало спочатку загальні закономірності буття особистості. У психології ж екзистенційні потреби почали активно досліджуватися у зв'язку з психотерапевтичною практикою, що не могло не вплинути на специфіку їх розуміння. Очевидно, що між екзистенційними переживаннями людини, яка повноцінно розвивається, і людини, яка потребує психотерапевтичної допомоги, є певна різниця. Але саме виокремлення категорії людей, потреби яких не задовольнялися повною мірою, дозволило виявити і класифікувати екзистенційні потреби, задоволення яких забезпечує повноцінне існування й розвиток особистості. Як приклад можна навести класифікацію потреб Е. Фрома: 1) потреби у зв'язках, у належності; 2) потреби в доланні пасивності на користь творенню; 3) потреба в укоріненості в культурній традиції і в братерстві; 4) потреба в ідентичності, в тотожності з самим собою; 5) потреба в системі поглядів і власних цінностях для взаємодії зі світом [19].

Для класифікацій, оснований не лише на теоретичній реконструкції, а й на результатах досліджень реальних людей, характерний відхід від тези, що джерелом виникнення потреб є зовнішні по відношенню до людини предмети. Все очевиднішим для психологів-практиків ставало те, що внутрішній світ людини, особливо, коли він складний, породжує нові потреби, пов'язані зі смыслом її існування [4; 9; 17].

Із завданнями цієї статті більшою мірою співвідносяться праці А. Маслоу. Свої висновки він робив на основі досліджень обдарованих людей, констатує спрямованість їх екзистенційних потреб на постійне особистісне зростання та саморозвиток. «Людина має бути тим, чим вона може бути. Люди повинні зберігати вірність своїй природі. Цю потребу ми можемо назвати самоактуалізацією» [10, с. 68]. При цьому для обдарованих людей робився виняток із загального правила про можливість задоволення потреб вищого рівня тільки за умови задоволеності потреб нижчих рівнів. «Є люди, що мають виражену обдарованість від природи, для яких потяг до творчості є значимішим за будь-який контрдетермінант. Їх креативність може проявлятися не тільки як самоактуалізація, що виникає на основі базового задоволення, але й як

самоактуалізація, що можлива, незважаючи на відсутність базового задоволення» [10, с. 73].

К. Роджерс пов'язував розвиток особистості з відкриттям і довірою до свого справжнього Я, яке перебуває у постійному розвитку, навіть якщо його напрямок не збігається з груповими нормами. «Ель Греко, дивлячись на одну зі своїх ранніх робіт, мабуть усвідомлював, що «хороші художники так не пишуть». Але він достатньо довіряв своєму сприйняттю життя, власним почуттям, щоб зуміти й надалі виражати унікальне сприймання світу. Ймовірно, він міг сказати: «Хороші художники так не пишуть, але я пишу так». Або приклад з іншої галузі. Ернест Хемінгуей, звичайно, усвідомлював, що «хороші письменники так не пишуть». Але, на щастя, він прагнув до того, щоб бути Хемінгуеем, а не відповідати чийось уявленням про хорошого письменника. Здається й Ейнштейн проявляв незвичайну забудькуватість з приводу того факту, що хороші фізики так як він не думають. Замість того, щоб піти з науки через недостатню освіченість у галузі фізики, він просто прагнув бути Ейнштейном, думати по-своєму, бути самим собою...» [15, с. 234].

Потреба в довірі і ставлення до себе як до самоцінності, на думку О.Ф. Бондаренка, є досить складним багаторівневим утворенням. «Як похідна від ставлення до себе з боку інших та самого себе, ця потреба насправді може задовольнятися різними засобами: на рівні організму – шляхом чуттєвих задовольень; на рівні соціального індивіда – шляхом залучення до ідеології, котра надає індивідуальній цінності її носію; на рівні особистості – шляхом рефлексії та смислогенезу та, нарешті, на рівні персоналізованої особистості – шляхом реалізації свого «Я», яке у цьому процесі ноо- або ідеогенезу насичує потребу у власних ціннісних переживаннях, у переживаннях себе як цінності-у-світі та має, окрім свого безпосереднього вияву, цілком конкретні духовні та матеріальні наслідки – результати або проекти створюваного людиною» [2, с. 57-58].

Регулювальна функція екзистенційних потреб здійснюється через систему особистісних цінностей, усталеного розуміння яких у психології ще не склалося. Найрозгорнутіше зіставлення потреб і цінностей було зроблене Д.О. Леонтєвим. Дослідник до деякої міри протиставляє індивідуальну природу потреб соціальній природі особистісних цінностей. Вплив соціуму на особистісні цінності неможливо заперечувати, але, на нашу думку, варто підкреслити відмінності між соціальними і особистісними цінностями, принаймні у тих випадках, коли йдеться про обдаровану особистість. Наведена нижче схема вибудована на основі схеми Д.О. Леонтєва [9]. Його розуміння потреб цілком узгоджується з основними викладками цієї статті, але є суттєві розбіжності у розумінні особистісних цінностей (див. таблицю 1).

Можна припустити, що екзистенційні потреби й особистісні цінності обдарованих людей відображають у своїй взаємодії як типові, спільні для всіх них, моменти, так і унікальні, відкриваючи яскраву індивідуальність і неповторний життєвий світ кожної особистості. У цьому розумінні екзистенційні потреби й особистісні цінності безумовно входять у структуру

особистісних диспозицій (за Г. Олпортом), постаючи власне психологічною, конкретизованою в окремих індивідах, реальністю. Г. Олпорт писав: «Ми стверджуємо, що особистісна диспозиція (якщо вона правильно визначена) точно відображає особистісну структуру, тоді як загальні риси становлять собою категорії, під які індивіда підганяють» [13, с. 390].

Таблиця 1.

Відмінності між потребами й особистісними цінностями

Відмінності між потребами й особистісними цінностями (Д.О. Леонт'єв)			Авторське розуміння особистісних цінностей обдарованої особистості
	Потреби	Особистісні цінності	Особистісні цінності
<i>Джерело</i>	Індивідуальні відносини зі світом	Коллективний досвід соціальної спільноти	Індивідуальний досвід задоволення потреб у діяльності та взаєминах
<i>Відносна значимість і спонукальна сила</i>	Постійно змінюється	Незмінна	«Мінлива стійкість» - одні й ті ж самі ціннісні конструкти перегруповуються і змінюють свій регуляційний потенціал в залежності від оцінки ситуації
<i>Залежність від моменту</i>	Сильно залежить	Не залежать	Вибіркова залежність: 1) не залежать в особистісно-значимих ситуаціях; 2) ситуаційна відповідність, коли ситуація не є значимою для особистості
<i>Суб'єктивна локалізація</i>	«Всередині»	«Ззовні»	«Всередині»
<i>Характер впливу</i>	«Штовхають»	«Притягують»	Задають вектор розвитку особистості
<i>Куди спрямовують</i>	До бажаного стану	У бажаному напрямку	У бажаному напрямку
<i>Насичення і дезактуалізація</i>	Тимчасово можлива	Неможлива	Неможлива
<i>Форма репрезентації</i>	Зв'язки з об'єктивними умовами життя	Ідеал (модель обов'язкового)	Уявлення про власні можливості у соціальній взаємодії і способах діяльності
<i>Критерії необхідності</i>	Індивідуальні	Суспільні	Індивідуальні

Типологічна і змістова невизначеність екзистенційних потреб обдарованої особистості потребують спеціальних досліджень. Важливо встановити особливості їх взаємодії з іншими особистісними утвореннями, зокрема з особистісними цінностями, у розвитку обдарованої особистості.

Формулювання цілей і постановка завдань статті. Значна кількість наукових праць з потребової проблематики, якою на цей час оперує психологія,

зовсім не вичерпує потреби у пояснювальних моделях, які співвідносилися б не з особистістю взагалі, не з загальними закономірностями її існування, а з окремим особистісним типом або ж з окремою особистістю, з притаманними їм унікальними рисами і траєкторіями розвитку. **Метою** цієї статті є окреслення і характеристика потреб обдарованої особистості, зокрема екзистенційних. Ця мета конкретизується в таких завданнях:

- 1) показати особливості взаємодії потреб, здібностей і особистісних цінностей у розвитку обдарованої особистості;
- 2) окреслити коло екзистенційних потреб, які є специфічними для обдарованої особистості;
- 3) розкрити співвідношення екзистенційних потреб з іншими потребами, що визначають розвиток обдарованої особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальний механізм розвитку потребової сфери окреслив Г.С. Костюк: «У діяльності потреби людини не тільки задовольняються, а й збагачуються. Виникають вищі потреби, спочатку матеріальні, а згодом і духовні» [7, с. 446]. Специфіка задоволення потреб обдарованої особистості полягає в тому, що діяльність, у якій задовольняються потреби, є творчою. Це означає, що діяльність не може бути виконаною, спираючись лише на існуючі актуальні ресурси. Продукт, який вирізнявся б новизною, потребує нових мисленнєвих стратегій, тактик чи їх комбінацій, нових способів дій, нового бачення загалом. Отже, діяльність із задоволення потреби в цьому випадку завжди пов'язана не лише з використанням вже існуючих здібностей, а й з їх розвитком.

Ціннісне ставлення до нових здібностей як засобу задоволення потреб веде до накопичення змін у системі цінностей обдарованої особистості. Таким чином, у кожному наступному акті задоволення подібної потреби особистісна диспозиція буде зовсім іншою. Насамперед йдеться про зміни у здібностях і особистісних цінностях. Їх розвиток і збагачення змінює сам зміст потреби, піднімаючи її на нові й нові рівні. К.О. Абульханова і Т.Н. Березіна пишуть: «Поєднання потреб і здібностей стає основою розвитку особистості, оскільки лише задоволення потреби в самореалізації веде до розвитку. Самореалізація – це насамперед застосування своїх індивідуальних здібностей творчим чином» [1, с.153]. Загальну модель зростання потреб представлено на рис.1.

Здатність до розгорнутої глибинної рефлексії власної діяльності, зовнішніх і внутрішніх умов, з нею пов'язаних, є характерною особливістю обдарованої особистості. Її метакогніції включають і особливості виконання окремих дій та операцій, і знання про власні особистісні властивості, що сприяють чи перешкоджають процесу діяльності (здібності, за К.К. Платоновим), і рефлексії стосовно її сприймання оточенням, визнання чи невизнання результатів діяльності.

Рефлексії діяльнісних, емоційних і соціальних компонентів задоволення потреби інтегруються в досвід людини у вигляді особистісних цінностей. У свою чергу особистісні цінності змінюють зміст потреби, збагачують її знаннями про відпрацьовані, актуальні та можливі способи її задоволення, а

відтак – дозволяють підняти рівень домагань при постановці нових цілей. Кожен наступний акт задоволення потреби спирається на здібності, що розвинулися і накопичилися у попередніх актах. Саме тому здібності входять у структуру особистісних цінностей обдарованої особистості.

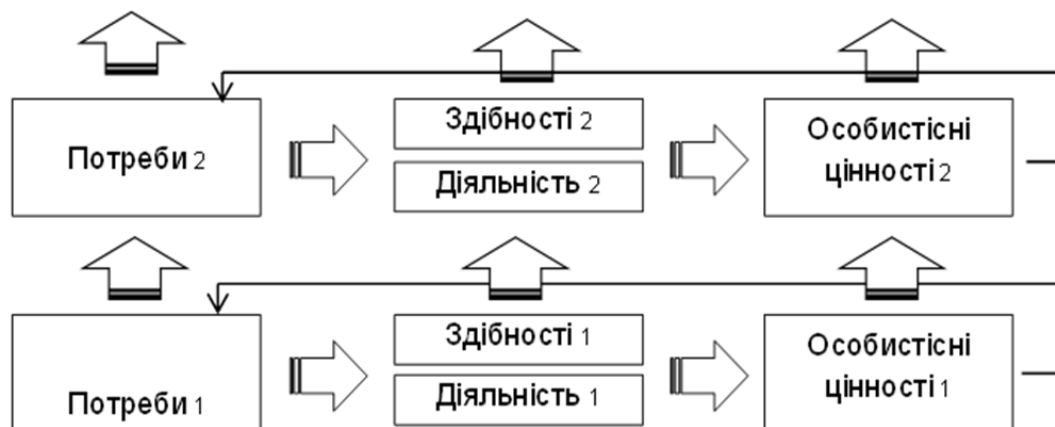

Рис.1. Зростання потреб як результат розвитку здібностей та особистісних цінностей

Біографічні дослідження обдарованих людей показують, що в житті кожного настає момент, коли здібності вже настільки розвинулися, що основні потреби задовольняються на досить високому рівні [6]. Звісно, розвиток триває, бо, як відомо, задоволена потреба породжує нову потребу. Але метакогніції, що спочатку обмежувався рефлексією процесу діяльності, поступово, окрім діяльності, починають включати в себе знання про власні здібності, і про реакції соціального оточення (потреба у визнанні), а згодом – знання про загальні закономірності світобудови. Людина замислюється не лише над власними потребами і способами їх задоволення, але й над сенсом своєї активності. Поруч з питаннями «як?», «у який спосіб?», постають питання «навіщо?», «для чого?», «який у тому сенс?». Обдарована особистість намагається вибудувувати власну модель світу, в якому їй була б зрозумілою її власна роль і сенс власного існування. Настає період екзистенційних переживань і роздумів, активізуються формування екзистенційних потреб особистості.

Переломним моментом, який стимулює екзистенційні переживання, на нашу думку, є досягнення обдарованою людиною значного відриву від контактного оточення у своїх здібностях і особистісних цінностях. Очевидно, що саме це породжує необхідність в осмисленні себе та сенсу свого життя. Екзистенційні потреби стають змістом свідомості та впливають на інтенційність і змістове наповнення інших потреб: соціальних і когнітивно-творчих.

Для творчо обдарованої особистості характерними є три групи потреб. Провідною соціальною потребою є потреба у визнанні. Групу когнітивно-творчих потреб складають потреба у пізнанні, потреба у розвитку здібностей та

потреба у творчості. Соціальні та когнітивно-творчі потреби для творчо обдарованої особистості є основою для виникнення й розвитку екзистенційних потреб: потреби в суб'єктності, у самоідентичності та у сенсі життя [11].

Ця класифікація екзистенційних потреб є лише намаганням звузити коло пошуків того, що вирізняє обдарованих людей з-поміж решти. А вже у цьому вужчому колі не обійтися без ідеографічних досліджень, що для вивчення обдарованої особистості як унікальної цілісності є не лише природним, але й чи не єдино можливим підходом. «... особистість існує лише на постелементарному рівні; вона з'являється тільки тоді, коли загальні риси людської природи вже провзаємодіяли одне з одним і створили унікальну, таку, що самопідтримується і саморозвивається, систему» [13, с. 392]. Кожна обдарована особистість має власну історію життя й унікальні здібності для задоволення своїх екзистенційних потреб.

Для характеристики обдарованої особистості, можливо більше, ніж для інших особистісних типів, підходить започатковане С.Л. Рубінштейном розуміння суб'єкта як творця, який вибудовує власне життя, спираючись на високі етичні принципи [16]. Основні параметри цієї концепції суб'єкта узагальнені К.О. Абульхановою і А.Н. Славською: «1) рефлексія як здатність і свідомості, і самої людини віднести до життя, перетворити його, вийти за межі його «ситуацій»; 2) відповідальність як прояв серйозного ставлення до життя; 3) здатність будувати його у відповідності з принципами людяності, досконалості, краси; 4) світоглядні почуття (трагічне, іронічне, комічне та ін.), що також вивисують людину над ходом і безпосередністю життя, емоційно й етично узагальнюють співвідношення в ньому добра і зла; 5) етичне ставлення до «ближнього» і «дальнього»; 6) здатність до вдосконалення життя, людей, самого себе [16, с. 9].

Зрозуміло, що ці характеристики суб'єкта є результатом його розвитку: від окремих дій, що виходять за межі усталених норм, до вчинків, підставою для яких є не ситуаційні вимоги, а внутрішні цінності і воля особистості, до постановки перед собою життєвих завдань і конструювання власного життя. «Суб'єктність – це не статична характеристика, якою людина володіє чи ні (як, наприклад, певною рисою особистості), це вибір, що здійснюється у кожній конкретній ситуації» [8, с. 71].

Власні цінності обдарованих людей можуть протиставлятися цінностям контактного оточення, але не загальнолюдським цінностям. Етичне ставлення до дійсності визначає опірність суб'єкта ситуаційним вимогам. Саме завдяки тому, що загальнолюдські цінності складають регуляційну базу для обдарованої людини, вона здатна успішно долати ціннісну розузгодженість із оточенням та підтримувати власну продуктивність і творчу спрямованість особистості.

Здатність до самоактуалізації можна розглядати як один із проявів потреби в суб'єктності. Короткий огляд особливостей самоактуалізованих людей, отриманий А. Маслоу в контексті вивчення їх психічного здоров'я, може слугувати підтвердженням цієї тези.

Отже, при *сприйманні реальності* ця категорія людей здатна помічати тенденції й закономірності, яких не бачать інші, а тому їх прогнози щодо майбутнього точніші і частіше збуваються. Вони легше виокремлюють нове і конкретне із абстрактного й схематичного. Для них характерна готовність до прийняття нового без звичайного для решти людей дискомфорту й страху перед невідомістю. Їм притаманна *свіжість сприймання*, здатність подивитися на знайомий об'єкт по-новому й отримати такі ж інтенсивні переживання, як і першого разу.

Люди з вираженою здатністю до самоактуалізації спокійно *приймають* людську природу і себе такими, як це є в дійсності, з усіма недоліками і недосконалостями, легко миряться зі своїми й чужими недоліками, сприймаючи їх у певних межах як даність. Вони прагнуть до особистісного зростання і самовираження, а не до долання окремих недоліків. Ці люди схильні до спонтанності у своєму мисленні і поведінці стосовно справ, яким вони присвятили життя. Це не стосується конвенційних норм чи неважливих моментів. Їх поведінка швидше будується на внутрішньому етичному кодексі, ніж на конвенційних нормах.

Люди, здатні до самоактуалізації, *центровані* на проблемі, якою займаються, а не на власному Я. Вони орієнтовані на універсальні життєві цінності і далекосяжні інтереси.

Схильність до усамітнення – ще одна характерна особливість обдарованих людей. При цьому вони не відчують звичайного для інших дискомфорту. Навіть перебуваючи серед людей, вони вміють абстрагуватися від ситуації, поглянути на неї зі сторони, і, якщо це можливо, сконцентруватися на своїх роздумах і переживаннях.

Автономія самоактуалізованих людей обумовлюється їх відносною незалежністю від фізичного й соціального оточення і спрямованістю на особистісне зростання, яке для них важливіше за нагороди, популярність і престиж.

Самоактуалізовані люди здатні до *пікових* (містичних) переживань, до всеохоплюючих почуттів, екстазу при вирішенні наукової проблеми чи спогляданні мистецьких творів.

Для самоактуалізованих людей характерна *спорідненість з людством* в цілому, бажання бути йому корисним, відчуття себе значимою його частиною.

Скромність і повага до оточення у самоактуалізованих людей базується на усвідомленні релятивності знань і вмінь. Вони готові захоплюватися і вчитися в інших тому, чим не володіють самі.

Міжособові стосунки самоактуалізованих людей вирізняються вибірковістю, але водночас і глибиною. У них мало друзів, і мало хто може відчути на собі їхню любов. Це компенсується доброзичливістю і симпатією до переважної більшості людей, котрі їх оточують.

В *етичних* питаннях самоактуалізовані люди досить рішучі. Їм не властиві внутрішні конфлікти при необхідності відрізнити добро від зла. «Можна сказати, що ці індивіди мають визначені моральні стандарти, строгий

етичний кодекс і діють відповідно до нього, не порушуючи його принципів. Само собою розуміється, що їх уявлення про добро і зло можуть дуже різнитися із загальноприйнятими» [10, с. 202].

Самоактуалізовані люди відрізняються від інших при вибудові співвідношень між *цілями і засобами*. Вони більше цінують шлях до цілі і проміжні результати, при цьому засоби явно підпорядковані цілям.

У самоактуалізованих людей особливе *почуття гумору*. Їм не подобаються жорстокі, непристойні і пов'язані з приниженням жарти. Натомість вони віддають перевагу філософському та інтелектуальному гумору.

Креативність – універсальна характеристика обдарованих людей, яка є загальною, проектується на світ в цілому, а не лише на окремі сфери діяльності. У них менше бар'єрів, вони спонтанніші й природніші, ніж більшість людей. Схоже, що їм вдалося зберегти ці якості з дитинства.

Опір культурним нормам самоактуалізованих людей проявляється в тому, що при своїй загальній пристосованості вони зберігають певну відстороненість від культурного контексту. Вони не стежать за модою, але терпимо ставляться до тих умовностей, яких вони не можуть змінити без значних затрат. Вони, як правило, є противниками безглуздої боротьби, тому не бунтують. Керуються скоріше власними принципами, а не громадською думкою. У цьому розумінні їх можна назвати автономними.

Недоліки самоактуалізованих людей обумовлені двома причинами. Через автономність власної системи цінностей вони можуть видаватися оточенню занадто різкими і навіть жорстокими у своїх вчинках. А через зануреність у проблему можуть ставати незібраними, втрачати почуття гумору і забувати про ввічливість.

Життєві цінності самоактуалізованих людей ґрунтуються на філософському прийнятті себе, людської природи, соціального життя і природи в цілому. Подібність життєвих цінностей самоактуалізованих людей А. Маслоу пов'язує з внутрішньою спрямованістю на саморозвиток, що зумовлює більшість із описаних вище особливостей. «Найзначиміша складова системи життєвих цінностей індивідів, що самоактуалізуються, абсолютно унікальна і відображає характер конкретного індивіда. Це вірно, оскільки самоактуалізація є актуалізація свого Я, а однакових Я не існує. Є лише один Брамс, один Ренуар, один Спіноза. Наші підопічні, як ми переконалися, мають багато спільного між собою, і в той же час кожен з них – яскрава індивідуальність, яку неможливо сплутати ні з якою іншою. Інакше кажучи, між ними одночасно є багато подібного і відмінного. Їх індивідуальність набагато сильніше розвинута, ніж у будь-якої іншої групи людей, однак вони краще соціалізовані і краще ідентифіковані з людством в цілому у порівнянні зі звичайними людьми. Вони одночасно мають типові якості представників свого виду, але також є носіями власної унікальної індивідуальності» [10, с. 210-211].

При *доланні суперечностей* самоактуалізована людина постає як цілісність, всі підструктури особистості, когнітивна й емоційна сфера, нижчі і

вищі потреби працюють злагоджено, а не суперечать одна одній, як при неврозах.

Реалізуючи потребу у суб'єктності, обдарована особистість прагне до свободи у творчій діяльності та свободи у виборі напрямків саморозвитку. Будь-які обмеження цієї потреби долаються наполегливо і творчо, при цьому включаються найефективніші механізми саморегуляції. До них можна віднести виокремлений К. Обуховським механізм дистанціювання. Одним із прийомів дистанціювання і водночас утвердження власної суб'єктності К. Обуховський вважає об'єктивування, тобто ставлення до своїх бажань, потреб, пізнавальних процесів як до об'єктів, на які можна впливати. «У цьому випадку я можу обґрунтовано говорити: «це мої страхи», «у мене така пам'ять», оскільки знаю, що вони – це не я, а лише «мої», і тим самим можу оцінювати їх на відстані. Оцінюючи їх з психологічної дистанції, я можу їх контролювати, а не лише відчувати і таким чином бути контрольованим ними» [12, с. 19]. Те, що не вдається об'єктивувати, і є «інтенціональним Я». Дистанціювання, таким чином, є процесом особистісного і суб'єктного самовизначення.

Коли ж дистанція між особистістю та її потребами втрачається, коли людина починає керуватися винятково власними потребами (потягами), відбувається «дегресія» особистості, людина втрачає інтенціональність, суб'єктність, перестає діяти «від себе». Дії стають зовнішньо мотивованими і «...вимоги оточення знову починають контролювати її психічний стан і заставляють її здійснювати певні дії, а вона може протидіяти їм тільки як камінь, що лежить на дорозі, – своєю вагою, твердістю і непридатністю» [12, с. 12].

Таким чином, потреба у суб'єктності для обдарованої особистості – це передусім потреба у свободі розвитку власних здібностей, у творенні власної особистості і власного життя. До властивостей суб'єкта, які дозволяють задовольняти цю потребу, можна віднести етичне ставлення до світу, яке дозволяє долати ситуаційність і груповий тиск, та здатність до дистанціювання від своїх потреб, яке робить можливим контроль над ними і розвиток у потрібному суб'єкту напрямку.

Серед екзистенційних потреб обдарованої особистості потреба в самоідентичності відіграє особливу роль. При постійному прагненні до змін важливо зберегти ядро особистості, внутрішню тотожність, цілісність, єдність минулого, теперішнього й майбутнього. Особистісну ідентичність можна розглядати як певну стабільну систему лише умовно. Разом з особистістю розвивається її ідентичність.

У психології розвитку поняття ідентичності найчастіше пов'язують з дослідженнями Е. Еріксона. Кризи ідентичності є певними віхами і генераторами розвитку особистості. Творчо обдарованій людині очевидно в повній мірі притаманні показники психічної активності, спрямовані на формування і збереження власної ідентичності, виокремлені Е. Еріксоном: «...формування ідентичності передбачає процес одночасного відображення і спостереження, процес, що відбувається на всіх рівнях психічної діяльності, за

допомогою якого індивід оцінює себе з точки зору того, як інші, на його думку, оцінюють його у порівнянні з собою і в рамках значимої для них типології; в той самий час він оцінює їх судження про нього з точки зору того, як він сприймає себе у порівнянні з ними і з типами, що є значимими для нього» [5, с.73].

Психологічні типи згадуються у цій цитаті не випадково, бо особистісна ідентичність передбачає як прагнення до індивідуалізації, так і намагання валідизувати власну унікальність спорідненістю з іншими людьми, належністю до їх кола. Соціальна валідизація може бути пов'язана з певними соціальними групами (етнічна ідентичність, професійна ідентичність). Але особистісна ідентичність все ж вимагає співвіднесення не з соціальною групою, в якій різноманіття особистісних проявів зводиться до кількох (як правило) не особистісних, а соціальних ознак, а з особистісним типом, який формується на основі саме індивідуальних особистісних властивостей і цінностей. На думку Е. Фрома, потреба у самоідентичності задовольняється або шляхом належності до певної групи, або ж шляхом творчого руху до індивідуальності [19].

Реалізація потреби в ідентичності дає обдарованим людям відчуття власної цілісності, що забезпечує їм змогу протистояти ситуаційним чинникам при конструюванні власного життя і напрямку саморозвитку. Відсутність відчуття цілісності може призвести до певних внутрішніх конфліктів особистості. «Фрагментарне відчуття себе (особливо в конфліктній ситуації) може вплинути на несумісність різних сторін «Я». Це так звана «криза ідентичності» – звичайна криза для юності. Однак вона суттєво утруднює процес об'єднання особистості, а відповідно, й особистісне, і професійне самовизначення» [3, с. 57].

Виникає питання про психологічні відповідники особистісних показників, які лежать в основі особистісної ідентичності. Очевидно це мають бути такі психологічні характеристики, які виокремлюються з сотень особистісних якостей своєю стійкістю, навіть консервативністю, не орієнтованістю на негайні зміни. З іншого боку, це мають бути утворення, в які закладено внутрішню орієнтацію на розвиток. Т.М. Буякас відводить цю роль ціннісно-смісловій сфері особистості. «У цьому випадку ціннісно-смістова сфера стане тим ядром, тією вищою організуючою інстанцією, з якої буде виходити вся свідома регуляція діяльності суб'єкта, а система самосвідомості тим зворотнім зв'язком, тим коректуючим дзеркалом, яке дозволить побачити плоди цієї регуляції, щоб вчасно внести відповідні зміни» [3, с.58].

К. Обуховський виокремлює дві найважливіші людські потреби, реалізація яких є основою психічної свободи й умовою розвитку особистості: у дистанціюванні та у сенсі життя. Більше того, підкреслюючи важливість потреб для розуміння природи людини, К. Обуховський використовує ці поняття для означення особистості. «Особистістю я називаю людського індивіда, який, зберігаючи психічну дистанцію по відношенню до своїх потреб і бажань, розвивається, керуючись сенсом свого існування» [12, с. 12]. Очевидно, що такий підхід дуже обмежує коло людей, по відношенню до яких можна

застосувати термін «особистість», але до обдарованих людей він підходить без будь-яких застережень.

Як влучно зауважив В. Франкл, ми не вибираємо сенс нашого існування, а скоріше наштовхуємося на нього. Для більшості людей, що не звикли виходити за межі життєвої ситуації і мислити абстрактними категоріями, ця знахідка веде до фрустраційних переживань і логоневрозу. Обдарована особистість відзначається вищим рівнем психологічної готовності до подібних відкриттів. Обдаровані люди мають реальні досягнення і власний, підкріплений моральнісними і діяльнісними цінностями, внутрішній контекст, які дозволяють відповідати на питання про сенс життя абсолютно конкретно, без принизливих, нівелюючих особистість кліше чи тривожної абстрактної невизначеності.

Потреба у сенсі життя в обдарованих людей формується під впливом їхніх типологічних особливостей. Високий інтелект, розвинена рефлексія, звичка до постійного осмислення власних станів, переживань і зовнішнього світу – ці особливості сприяють тому, що їхні життєві смисли є настільки когнітивно складними, що розширюють межі суб'єкта. Вони скоріше за все пов'язані з місцем суб'єкта в реконструйованій ним моделі світу, його роллю і значенням для глобальних процесів, що характеризують прогрес людства.

Описані А. Маслоу буттєві цінності – істина, краса, добро, цілісність, досконалість, справедливість та ін. – для обдарованої людини не є ідеалами чи декларованими цілями, навпаки, – це реальні, чинні імперативи, якими вона керується в повсякденному житті, які стверджені результатами діяльності, і право на які постійно відстоюється та валідизується у взаємодії з соціальним оточенням.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Екзистенційні потреби є результатом рефлексії та усвідомлення обдарованою особистістю динаміки власних потреб. З позицій системного підходу їх можна розглядати як ієрархічно вищий рівень розвитку потребової сфери, що виконує координуючу функцію по відношенню до потреб нижчих рівнів: у визнанні, у пізнанні, у творчості.

Реалізація потреби в суб'єктності передбачає: 1) дистанціювання, від власних особистісних якостей, що дозволяє здійснювати їх регуляцію (за К. Обуховським); 2) етичне ставлення до світу, яке дозволяє людині реалізовувати власні потреби, співвідносячи їх з потребами інших людей (за С.Л. Рубінштейном); прагнення до самоактуалізації як спрямованість на саморозвиток (за А. Маслоу).

Обдарована особистість доволі парадоксальним чином задовольняє потребу в самоідентичності. Її найстійкішою особистісною властивістю є спрямованість на внутрішні зміни, на саморозвиток. Ціннісне ставлення до власних здібностей, зокрема творчих, є основою самоідентичності.

Потреба у сенсі життя розвивається на початку з усвідомлення обдарованою людиною власної відмінності від контактного оточення.

Наступним етапом є її особистісний вибір, пов'язаний з: 1) утвердженням напрямку власного розвитку і 2) з орієнтацією на загальнолюдські цінності.

Список використаних джерел

1. Абульханова К.А., Березина Т.Н. Время личности и время жизни / К.А. Абульханова, Т. Н. Березина. – СПб.: Алетейя, 2001. – 304 с.
2. Бондаренко О.Ф. Суб'єктність як етичний вимір: у пошуках вітчизняної традиції у психотерапії // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За ред. В.О. Титаренка. – К.: Либідь, 2006. – С.52-69.
3. Буякас Т.М. О проблемах становления чувства самоидентичности у студентов-психологов // Вестник Московского университета. – 2000. – №1. Серия 14. Психология. – С. 56-63.
4. Василюк Ф.Е. Психология переживания / Ф.Е. Василюк. – М.: МГУ, 1984. – 240 с.
5. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис // Идентичность: Хрестоматия / Сост. Л.Б. Шнейдер. – М.-Воронеж, 2003. – С. 69-101.
6. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
7. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г.С.Костюк. – К.: Радянська школа, 1989. – 608 с.
8. Леонтьев Д.А. К проблеме субъекта и субъектности в психологии // Личность и бытие: субъектный подход. Материалы научной конференции, посвященной 75-летию со дня рождения А.В. Брушлинского, 15-16 октября 2008 г. / Отв. ред.: А.Л. Журавлев, В.В. Знаков, З.И. Рябикина. – М.: Изд-во ИП РАН, 2008. – С. 69-72.
9. Леонтьев Д.А. Психология смысла: Природа, строение и динамика смысловой реальности. – 2-е изд., испр. – М.: Смысл, 2003. – 486 с.
10. Маслоу А. Мотивация и личность / Абрахам Маслоу / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2008. – 352 с.
11. Музика О.Л. Взаємодія потреб і здібностей у розвитку творчо обдарованої особистості / О.Л. Музика // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К.: Видавництво «Фенікс», 2014. – Т.ХІІ. – Психологія творчості. – Випуск 20. – С. 213-228.
12. Обуховский К. Галактика потребностей. Психология влечений человека / Казимеж Обуховский. – СПб.: Речь, 2003. – 296 с.
13. Олпорт Г. Становление личности: Избранные труды / Гордон Олпорт. – М.: Смысл, 2002. – 462 с.
14. Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості: Монографія / Р.О. Семенова, О.Л. Музика, Д.К. Корольов та ін. / За ред. Р.О. Семенової. – К.-Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – 228 с.
15. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / Карл Р. Роджерс. – М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 480 с.
16. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2003. – 512 с.
17. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т.М. Титаренко. – К.: ДП Спеціалізоване видавництво «Либідь», 2003. – 376 с.
18. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник / Пер. с англ. и нем. Д.А. Леонтьева, М.П. Папуша, Е.В. Эйдмана. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
19. Фромм Э. Здоровое общество / Эрих Фромм. – М.: АСТ: АСТ Москва: Хранитель, 2006. – 539 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Abul'hanova K.A., Berezina T.N. Vremja lichnosti i vremja zhizni / K.A. Abul'hanova, T. N. Berezina. – SPb.: Aletejja, 2001. – 304 s.
2. Bondarenko O.F. Sub'ektnist' jak etichnij vimir: u poshukah vitchiznjanoï tradicii u psihoterapiï // Ljudina. Sub'ekt. Vchinok: Filsofs'ko-psihologichni studii / Za red. V.O. Titarenka. – K.: Libid', 2006. – S.52-69.
3. Bujakas T.M. O problemah stanovlenija chuvstva samoidentichnosti u studentov-psihologov // Vestnik Moskovskogo universiteta. – 2000. – №1. Serija 14. Psihologija. – S. 56-63.
4. Vasiljuk F.E. Psihologija perezhivanija / F.E. Vasiljuk. – M.: MGU, 1984. – 240s.
5. Jerikson Je. Identichnost': junost' i krizis // Identichnost': Hrestomatija / Sost. L.B. Shnejder. – M.-Voronezh, 2003. – S. 69-101.
6. Zdibnosti, tvorchist', obdarovanist': teorija, metodika, rezul'tati doslidzhen' / Za red. V.O. Moljako, O.L. Muziki. – Zhitomir: Vid-vo Ruta, 2006. – 320 s.
7. Kostjuk G.S. Navchal'no-vihovnij proces i psihichnij rozvitok osobistosti / G.S.Kostjuk. – K.: Radjans'ka shkola, 1989. – 608 c.
8. Leont'ev D.A. K probleme sub#ekta i sub#ektnosti v psihologii // Lichnost' i bytie: sub#ektnyj podhod. Materialy nauchnoj konferencii, posvjashhennoj 75-letiju so dnja rozhdenija A.V. Brushlinskogo, 15-16 oktjabrja 2008 g. / Otv. red.: A.L. Zhuravlev, V.V. Znakov, Z.I. Rjabikina. – M.: Izd-vo IP RAN, 2008. – S. 69-72.
9. Leont'ev D.A. Psihologija smysla: Priroda, stroenie i dinamika smyslovoj real'nosti. – 2-e izd., ispr. – M.: Smysl, 2003. – 486 s.
10. Maslou A. Motivacija i lichnost' / Abraham Maslou / Per. s angl. – SPb.: Piter, 2008. – 352 s.
11. Muzika O.L. Vzaemodija potreb i zdibnostej u rozvitku tvorcho obdarovanoï osobistosti / O.L. Muzika // Aktual'ni problemi psihologii: Zbirnik naukovih prac' Institutu psihologii imeni G.S. Kostjuka NAPN Ukraïni. – K.: Vidavnictvo «Feniks», 2014. – T.HII. – Psihologija tvorchosti. – Vipusk 20. – S. 213-228.
12. Obuhovskij K. Galaktika potrebnostej. Psihologija vlechenij cheloveka / Kazimezh Obuhovskij. – SPb.: Rech', 2003. – 296 s.
13. Olport G. Stanovlenie lichnosti: Izbrannye trudy / Gordon Olport. – M.: Smysl, 2002. – 462 s.
14. Osvitne seredovishhe jak chinnik stanovlennja obdarovanoï osobistosti: Monografija / R.O. Semenova, O.L. Muzika, D.K. Korol'ov ta in. / Za red. R.O. Semenovoi. – K.-Kirovograd: Imeks-LTD, 2014. – 228 s.
15. Rodzhers K.R. Vzgljad na psihoterapiju. Stanovlenie cheloveka / Karl R. Rodzhers. – M.: Izdatel'skaja gruppa «Progress», «Univers», 1994. – 480 s.
16. Rubinshtejn S.L. Bytie i soznanie. Chelovek i mir / S.L. Rubinshtejn. – SPb.: Piter, 2003. – 512 s.
17. Titarenko T.M. Zhittevij svit osobistosti: u mezhah i za mezhami budennosti / T.M. Titarenko. – K.: DP Specializovane vidavnictvo «Libid'», 2003. – 376 s.
18. Frankl V. Chelovek v poiskah smysla: Sbornik / Per. s angl. i nem. D.A. Leont'eva, M.P. Papusha, E.V. Jejdmana. – M.: Progress, 1990. – 368 s.
19. Fromm Je. Zdorovoe obshhestvo / Jerih Fromm. – M.: AST: AST Moskva: Hranitel', 2006. – 539 s.

Muzyka O. L. Existential needs and development of a gifted person.

The article analyses the existential needs of a gifted person: need for subjectness, for self-identity, for reason to live.

Implementation of subjectness need presupposes the following: 1) distancing from own personal features, allowing their regulation (subject to K. Obukhovskiy); 2) the ethical attitude to the world, which allows a person to implement their own needs, correlating them with the needs of other people (subject to S. L. Rubinshtein); the desire for self-actualization as a focus on self-development (subject to A. Maslou).

A gifted personality rather paradoxically satisfies the need for identity. Value-conscious attitude to their own abilities, including creative, is the ground for the self-identity.

The need for reason to live develops beginning with the gifted person's growing awareness concerning their own difference from the contact environment. The next step is their personal choice, related to 1) confirmation of the direction for their own development and 2) the focus on universal human values.

The existential needs are the result of reflection, awareness by a gifted person of the dynamics of their own needs and personal values.

The moral (ethical) and activity (abilities) values in interactions and relations is a resource for personal development. Personal values occur in the process of need satisfaction, and eventually they profoundly change the alter personality's consumer field, means of life design and self-fulfillment.

Key words: a gifted person, existential needs, need for subjectness, need for self-identity, need for reason to live, personal values, development.

УДК 616.891.4+615.832.9:159.942]-07

Панченко О.А., Зайцева Н.А., Садчикова Е.Г.
ДИНАМИКА ИЗМЕНЕНИЙ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ БОЛЬНЫХ
НЕВРАСТЕНИЕЙ ПРИ КРИОВОЗДЕЙСТВИИ.

Панченко О.А., Зайцева Н.О., Садчикова О.Г. Динаміка змін емоційного стану хворих з неврастенією при кріовпливі. Активне застосування кріотерапії в клінічній практиці для лікування широкого кола соматичних захворювань, пограничних психічних та психосоматичних розладів дозволяє віднести її до перспективних методів сучасної відновної медицини. В результаті проведеного психологічного дослідження контрольної та експериментальної груп хворих неврастенією, виявлено статистичні відмінності середніх показників в експериментальній групі пацієнтів за шкалами тесту «САН», рівня нервово-психічної напруги, астенії, якості життя. Отримані результати свідчать про більш швидке досягнення терапевтичного ефекту у пацієнтів, які отримували кріотерапію.

Ключові слова: неврастенія, кріотерапія, емоційний стан, самопочуття, активність, настроїв, нервово-психічне напруження.

Панченко О.А., Зайцева Н.А., Садчикова Е.Г. Динамика изменений эмоционального состояния больных неврастенией при криовоздействии. Активное применение криотерапии в клинической практике для лечения широкого круга соматических заболеваний, пограничных психических и психосоматических расстройств позволяет отнести ее к перспективным методам современной восстановительной медицины. В результате проведенного психологического исследования контрольной и экспериментальной групп больных с неврастенией, выявлены статистические различия средних показателей в экспериментальной группе пациентов по шкалам теста «САН», уровня нервно-психического напряжения, астении, качества жизни. Полученные результаты свидетельствуют о более быстром достижении терапевтического эффекта у пациентов, получавших криотерапию.

Ключевые слова: неврастения, криотерапия, эмоциональное состояние, самочувствие, активность, настроение, нервно-психическое напряжение.

Введение. В современном мире каждый третий человек страдает какой-либо формой психической патологии с очевидным преобладанием пограничных психических расстройств. Согласно результатам исследования Всемирной организации здравоохранения, проведенного среди пациентов общей медицинской практики, распространенность неврастения в среднем составила 1,7 % (от 1,3% до 5,2 %). При этом неврастения с сопутствующими психическими расстройствами, преимущественно депрессивными и тревожными, диагностирована в 3 раза чаще (в среднем 5,4 %). В противовес сложившемуся мнению о кратковременности и незначительности последствий данного заболевания, проявление клинических симптомов неврастения сохраняется в течение длительного времени [1, 4]. Лонгитюдное исследование швейцарских ученых показало, что в течение 10 лет примерно у половины пациентов сохранялись прежние симптомы [4].

Неврастению могут вызвать такие факторы, как острые или хронические психотравмирующие обстоятельства, выраженные неблагоприятные жизненные перемены, учебные или производственные перегрузки, конфликты в семье или на работе. Противоречие между желаниями и возможностями является основным психологическим конфликтом, лежащим в основе неврастения. Развитию симптомов неврастения предшествует ситуация хронического стресса, в которой ведущую роль играют восприятие и интерпретация человеком внешних обстоятельств [9]. Р.Лазурс придает особое значение когнитивной оценке стресса, утверждая, что стресс – это не просто встреча с объективным стимулом, решающее значение имеет его оценка индивидом [6]. По мнению П.К. Анохина, центральным механизмом стресса является не борьба возбуждения и торможения, а конкуренция двух систем возбуждения, опосредующих два взаимоисключающих вида деятельности [2]. Состояние стресса с физиологических позиций, по мнению В.Н.Григорьевой, можно условно представить как нарушение привычного ритма жизнедеятельности, изменения баланса между периодами активизации и релаксации систем организма с преобладанием их возбуждения [3].

Для клинической картины неврастения характерна полиморфность проявлений. При традиционном подходе к лечению неврастения применяют как немедикаментозные методики, так и средства фармакотерапии. Лечение неврастения должно быть комплексным, поэтому большую роль в нем отводят психотерапевтическим методикам [1]. Основным методом лечения в настоящее время остается психотерапия, позволяющая на завершающих этапах лечения формировать у пациентов навыки самостоятельной жизнедеятельности: благоприятное мышление, осознанные действия и поступки. Также применяются неспецифическая общеукрепляющая терапия: витамины, биостимуляторы и симптоматические средства. В последние годы ведущее значение в лечении навязчивости и страха отводится антидепрессантам. При

лечении неврастении широко используются методы неспецифического воздействия: физиолечение, рефлексотерапия, массаж, диетотерапия.

Активное применение криотерапии в клинической практике для лечения широкого круга соматических заболеваний, пограничных психических и психосоматических расстройств позволяет отнести ее к перспективным методам современной восстановительной медицины.

Основная лечебная эффективность криотерапевтических процедур связана со стрессовым стимулирующим воздействием на гипоталамо-гипофизарно-надпочечниковую систему, через стимуляцию периферического кровообращения. Кратковременное воздействие на организм человека ультранизкой температуры является своеобразным физиологическим стрессом. Сущность реакции на стрессор заключается в активации всех систем организма, необходимой для возвращения организма к нормальным условиям существования. Таким образом, биологическим смыслом стресса является адаптация. Для ее достижения возникает особое функциональное состояние и целый комплекс психологических и физиологических реакций [8].

На современном этапе проблема криоэкстремального воздействия на психоэмоциональное состояние человека остается недостаточно изученной [7]. Однако, существующий опыт использования криотерапии с лечебной и профилактической целью в восстановительной медицине свидетельствует о перспективности использования данного метода с целью восстановления психоэмоционального состояния и психической работоспособности у больных с неврастением.

Применение экстремальной криотерапии в клинической практике для лечения пограничных психических и психосоматических расстройств на базе Государственного учреждения «Научно-практический медицинский реабилитационно-диагностический центр МЗ Украины» позволяет отнести ее к перспективным методам реабилитации. Данный метод физиотерапии применяется в комплексном лечении неврастения и способствует стабилизации проявлений эмоциональной сферы человека.

Цель исследования – оценить динамику показателей эмоционального состояния больных неврастением при криовоздействии.

Задачи исследования: провести поэтапное исследование динамики показателей эмоциональной сферы больных неврастением (в 1-й, 10-й и 20-й день лечения); оценить эффективность лечения больных неврастением под воздействием криотерапии; оценить эффективность применения криовоздействия в сравнении с традиционными подходами к лечению неврастения.

Материалы и методы. Оценка динамики показателей эмоционального состояния больных неврастением проводилось на базе ГУ «НПМ РДЦ МЗ Украины». Экспериментальная группа – пациенты с неврастением (F 48.0), получающие наряду с лечением, согласно клинического протокола оказания медицинской помощи (Приказ МЗ Украины от 05.02.2007 г. №59), курс воздушной криотерапии (44 чел.); контрольная группа – пациенты с

неврастенией (F 48.0), получающие лечение согласно клинического протокола оказания медицинской помощи (Приказ МЗ Украины от 05.02.2007 г. №59) (44 чел.).

Для диагностики эмоционального состояния применялись следующие методики: методика дифференциальной самооценки функциональных состояний «Самочувствие-активность-настроение» (САН), методика диагностики нервно-психического напряжения Т.А.Немчина (НПН); шкала астенических состояний (ШАС); методика «Качество жизни», метод цветочных выборов Люшера; методика диагностики психологического возраста (А.Н. Сизанов).

Результаты исследования и их обсуждение. Согласно результатам диагностики показателей эмоционального состояния больных с неврастенией в 1-й день лечения у пациентов экспериментальной и контрольной групп, статистически значимых различий по показателям всех применяемых методик не выявлено.

В результате анализа данных по методике САН по показателям шкалы «Самочувствие» и «Активность», самочувствие пациентов экспериментальной и контрольной групп может быть отнесено к градации «удовлетворительное».

Средние показатели по группам в шкале «Настроение», диагностируемые по САН, могут быть отнесены к градации «хорошее» (нижняя граница шкалы).

Выявлены статистические различия средних в экспериментальной группе пациентов по шкалам «Самочувствие», «Активность», «Настроение» в группах показателей, диагностированных в 1-й и в 10-й день лечения, в 1-й и в 20-й день лечения ($p < 0,01$). Подобная динамика показателей говорит о том, что самочувствие, активность и настроение у пациентов, проходивших курс криотерапии, улучшились уже на 10-й день лечения, на 20-й день произошло стойкое улучшение самочувствия, активности и настроения по этим показателям (табл 1).

Таблица 1.

Динамика показателей эмоционального состояния в экспериментальной и контрольной группе пациентов с неврастенией (достоверные различия данных в 1-й, 10-й и 20-й день лечения).

Методика (показатель)	Экспериментальная группа			Контрольная группа		
	1-10	10-20	1-20	1-10	10-20	1-20
Сан (С)	+ ($p < 0,01$)	-	+ ($p < 0,01$)			+ ($p < 0,01$)
Сан (А)	+ ($p < 0,01$)	-	+ ($p < 0,01$)			+ ($p < 0,01$)
Сан (Н)	+ ($p < 0,01$)	-	+ ($p < 0,01$)			+ ($p < 0,01$)
Астения		+ ($p = 0,03$)	+ ($p = 0,02$)			+ ($p < 0,05$)
Качество жизни	-	-	+ ($p < 0,01$)			+ ($p < 0,01$)
НПН	+ ($p = 0,04$)	-	+ ($p < 0,01$)			+ ($p < 0,01$)
Психол. возраст	-	-	-			

В контрольной группе пациентов с неврастенией также были выявлены статистические различия средних по шкалам «Самочувствие», «Активность»,

«Настроение» в группах показателей по этим шкалам, диагностированных в 1-й и в 20-й день лечения ($p < 0,01$), что говорит о достоверном повышении показателей к концу терапии (рис.1).

Поскольку в экспериментальной группе повышение показателей произошло уже на 10-й день лечения, по-видимому, это связано именно с воздействием воздушной криотерапии.

Выявлены статистически значимые различия средних по шкале САН у пациентов экспериментальной и контрольной групп ($p < 0,01$); т.е. показатели самочувствия, активности и настроения достоверно выше у больных, получавших воздействие воздушной криотерапии, по сравнению с контрольной группой.

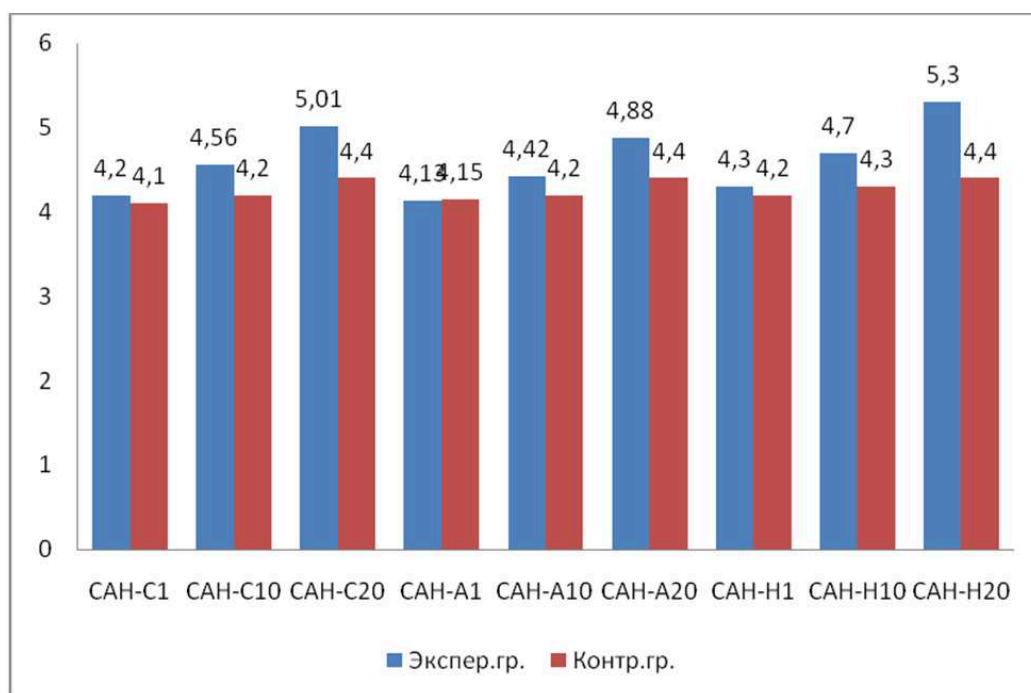

Рис.1. Динамика показателей по тесту САН в 1-й, 10-й и 20-й день лечения. Примеч.: С- самочувствие, А-активность, Н- настроение.

Показатели по шкале «Астения» (ШАС) в экспериментальной группе достоверно отличаются в группах данных, полученных в 1-й и 20-й день лечения, а также в 10-й и 20-й день лечения, что говорит об устойчивой положительной динамике показателей по этой шкале уже после 10-го дня лечения (табл.). В контрольной группе пациентов стойкое улучшение по шкале «Астения» наблюдается к 20-му дню терапии. Подобная динамика свидетельствует о более быстром наступлении терапевтического эффекта у пациентов в экспериментальной группе (рис. 2).

Нервно-психическое напряжение, диагностируемое у пациентов экспериментальной группы, снизилось уже на 10-й день терапии (табл.); на 20-й день произошло стойкое снижение показателей по методике НПН как у пациентов экспериментальной, так и контрольной группы (рис. 2).

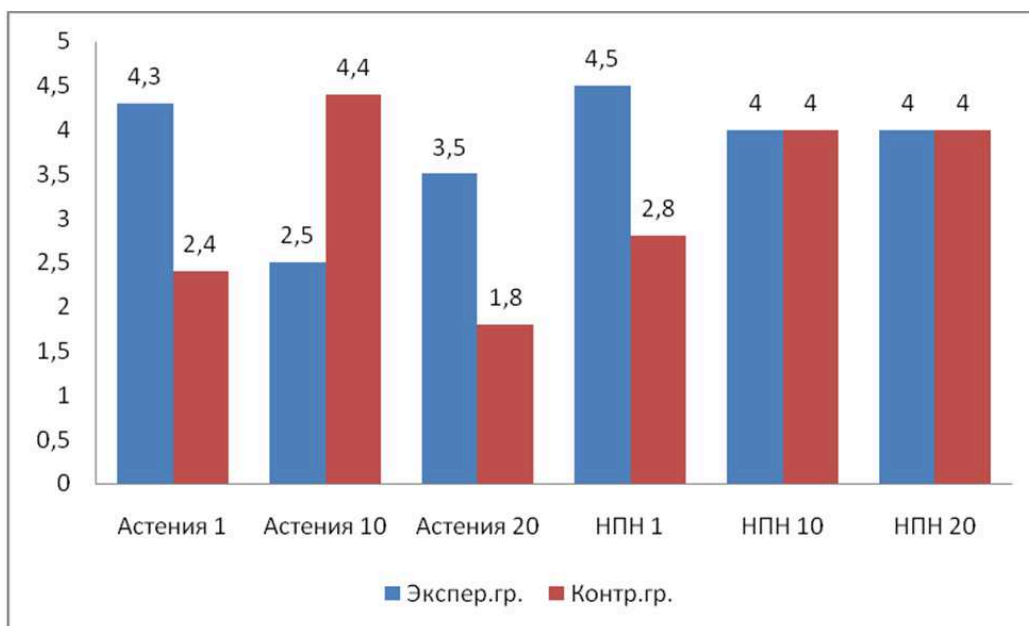

Рис.2. Динамика показателей по тесту ШАС (астения) и НПН в 1-й, 10-й и 20-й день лечения.

В контрольной и экспериментальной группах пациентов стойкое улучшение по методике «Качество жизни» наблюдается к 20-му дню терапии, статистически значимых различий при сравнении данных двух групп не выявлено.

Статистически значимых различий показателей по методике и «Психологический возраст» у пациентов экспериментальной и контрольной групп на 1-й, 10-й и 20-й день лечения, а также при сравнении данных двух в группах не выявлено.

Таким образом, выявленная тенденция в динамике показателей эмоциональной сферы пациентов с неврастенией свидетельствует о том, что криотерапия обеспечивает более быстрое и стойкое улучшение эмоционального состояния данного контингента больных.

Выводы. В результате проведенного исследования выявлены статистические различия средних показателей в экспериментальной группе пациентов по шкалам «Самочувствие», «Активность», «Настроение» в группах показателей, диагностированных в 1-й и в 10-й день лечения, в 1-й и в 20-й день лечения. Улучшение эмоционального состояния по этим показателям наступило к 10-му дню криотерапии, тогда как в контрольной группе стойкое улучшение самочувствия, активности, настроения произошло к 20-му дню лечения ($p < 0,01$), что говорит о более быстром достижении терапевтического эффекта у пациентов, прошедших криокурс.

Выявлены статистически значимые различия средних по шкале САН у пациентов экспериментальной и контрольной групп ($p < 0,01$), т.е. показатели самочувствия, активности и настроения достоверно выше у больных, получавших воздействие воздушной криотерапии. Подобная динамика свидетельствует о более выраженном терапевтическом эффекте у пациентов экспериментальной группы.

У пациентов экспериментальной группы происходит более быстрое (на 10-й день терапии) и стойкое снижение ($p<0,01$) нервно-психического напряжения (методика НПН) и уменьшение астенических проявлений (методика ШАС) ($p<0,01$).

Таким образом, выявленная тенденция в динамике показателей эмоциональной сферы пациентов с неврастенией свидетельствует о том, что криотерапия обеспечивает более быстрое и стойкое улучшение эмоционального состояния данного контингента больных.

Список использованных источников

1. Александров А.А. Индивидуальная патогенетическая терапия: современные методы / А.А. Александров // Неврозы в современном мире. Новые концепции и подходы к терапии: материалы научно-практ. конф. Санкт-Петербург, 3-4 февраля 2011 г. – СПб НИПНИ им. В.М. Бехтерева, 2011. – С. 11-12.
2. Анохин П.К. Узловые вопросы теории и функциональных систем / П.К. Анохин. – М.: Наука, 1980. – С. 46.
3. Гольцман Е.Е. Век тревоги [электронный ресурс] / Е.Е. Гольцман // Наука и жизнь. – 2007. – № 2. – Режим доступа к журн.: <http://www.nkj.ru/archive/articles/5487>.
4. Григорьева В.Н. Психосоматические аспекты нейрореабилитации. Хронические болезни / В.Н. Григорьева. – Н.Новгород.: Нижегород. гос. мед. академия, 2004. – С. 198.
5. Карвасарский Б.Д. Невротические и неврозоподобные расстройства: опыт мультидисциплинарного исследования в клинических и терапевтических целях / Б.Д. Карвасарский // Неврозы в современном мире. Новые концепции и подходы к терапии: материалы научно-практ. конф. Санкт-Петербург, 3-4 февраля 2011 г. – СПб НИПНИ им. В.М.Бехтерева, 2011. – С. 5-6.
6. Лазарус Р. Теория стресса и психофизиологические исследования. Эмоциональный стресс / Р. Лазарус. – М., 1970. – С. 178.
7. Онищенко В.О. Оценка влияния общей криотерапии на психофизиологическое состояние организма человека / В.О. Онищенко // Криотерапия: безопасные технологии применения: материалы научно-практ. конф. Донецкая обл. Константиновка, 24 апреля 2012г. Константиновка. – К.: КВИЦ. – С. 84-86.
8. Панченко О.А. Клинические аспекты применения экстремальной криотерапии в медицинской практике / О.А.Панченко. – Луцк: Волын.нац. ун-т им. Леси Украинки, 2012. – С.9-11.
9. Zohar D. When thing go wrong: The effects of daily work hassels on effort exertion and negative mood. *Occupation and organization psychol* 1999; 72; 265-83.

Spisok ispolzovanyh istochnikov

1. Aleksandrov A.A. Individual'naja patogeneticheskaja terapija: sovremennye metody / A.A. Aleksandrov // Nevrozy v sovremennom mire. Novye koncepcii i podhody k terapii: materialy nauchno-prakt. konf. Sankt-Peterburg, 3-4 fevralja 2011 g. – SPb NIPNI im. V.M. Behtereva, 2011. – S. 11-12.
2. Anohin P.K. Uzlovye voprosy teorii i funkcional'nyh sistem / P.K. Anohin. – M.: Nauka, 1980. – S. 46.
3. Gol'cman E.E. Vek trevogi [jelektronnyj resurs] / E.E. Gol'cman // Nauka i zhizn'. – 2007. – № 2. – Rezhim dostupa k zhurn.: <http://www.nkj.ru/archive/articles/5487>.
4. Grigor'eva V.N. Psihosomaticheskie aspekty nejroreabilitacii. Hronicheskie bolezni / V.N. Grigor'eva. – N.Novgorod.: Nizhegorod. gos. med. akademija, 2004. – S. 198.

5. Karvasarskij B.D. Nevroticheskie i nevrozopodobnye rasstrojstva: opyt mul'tidisciplinarnogo issledovanija v klinicheskikh i terapevticheskikh celjah / B.D. Karvasarskij // Nevrozy v sovremennom mire. Novye koncepcii i podhody k terapii: materialy nauchno-prakt. konf. Sankt-Peterburg, 3-4 fevralja 2011 g. – SPb NIPNI im. V.MBehtereva, 2011. – S. 5-6.
6. Lazarus R. Teorija stressa i psihofiziologicheskie issledovanija. Jemocional'nyj stress / R. Lazarus. – M., 1970. – S. 178.
7. Onishhenko V.O. Ocenka vlijanija obshej krioterapii na psihofiziologicheskoe sostojanie organizma cheloveka / V.O. Onishhenko // Krioterapija: bezopasnye tehnologii primenenija: materialy nauchno-prakt. konf. Doneckaja obl. Konstantinovka, 24 aprelja 2012g. Konstantinovka. – K.: KVIC. – S. 84-86.
8. Panchenko O.A. Klinicheskie aspekty primenenija jekstremal'noj krioterapii v medicinskoj praktike / O.A.Panchenko. – Luck: Volyn.nac. un-t im. Lesi Ukrainki, 2012. – S.9-11.
9. Zohar D. When thing go wrong: The effects of daily work hassels on effort exertion and negative mood. Occupation and organization psychol 1999; 72; 265-83.

Panchenko O.A., Zaytseva N.A., Sadchikova E.G.. The dynamics of changes in the emotional status of patients with neurasthenia at cryogenic. According WHO researches of general medical practice patients, the neurasthenia prevalence rate equaled 1.7% upon the average in general. Chronic stress state precedes to neurasthenia symptoms progression. The main part of such situation is patient's perception and interpretation of external circumstances. Active clinical cryotherapy is used to treat a broad spectrum of somatic diseases, border psychic and psychosomatic disorders. All of that allows us to determine such kind of therapy as a progressive method of modern rehabilitation medicine. The aim of our investigation is to estimate emotional state factor dynamics for neurasthenia patients during cryotherapy course. Our experimental group consisted of 44 neurasthenia patients (F 48.0). They went through complex medical treatment, including cryotherapy course. The control group consisted of 44 patients and these patients were not treated with cryotherapy course. Experimental group patients convalesced more active (after 10 days of therapy) and their condition was more stable ($p \leq 0.01$) compare to control group patients by the results of well-being, activeness and mood level estimation (WAM-methodology) ($p \leq 0.01$).

Experimental group patients demonstrated faster (after 10 days of therapy) and more constant ($p \leq 0.01$) psychologic stress extend decrement (NPN methodology) and reduction of asthenical manifestations degree (SAC methodology) ($p \leq 0.01$).

Key words: neurasthenia, cryotherapy, emotional state, well-being, activity, mood, psychologic stress.

УДК 316.3+004:159.9

**Панченко О.А., Панченко Л.В., Антонов В.Г.
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СТАНОВЛЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО
ОБЩЕСТВА**

Панченко О.А., Панченко Л.В., Антонов В.Г.. Психологічні проблеми становлення інформаційного суспільства. Стаття присвячена вивченню факторів інформаційного впливу на психологічну безпеку особистості в умовах становлення інформаційного суспільства. Розглянуто причинно-наслідкові зв'язки між інформаційним середовищем проживання, новим інформаційним засобом життя та інформаційним стресом. Зроблено висновок, що при переході до інформаційного суспільства людство має бути готове